

ՀԱՅԿ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

**ՏՆՏԵՍԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
ՀՐԱՊԱՐԱԿԱՅԻՆ ԽՈՍՔ**

Անսարես

Երևան
2023

Գիրքը հրատարակվել է
Հայաստանի արդյունաբերողների և
գործարարների միության նախագահ,
«Ապավեն» ընկերության ղեկավար **Արսեն Ղազարյանի** և
«Գագիկ Ծառուկյան» բարեգործական հիմնադրամի
մեկենասությամբ

Խմբագիր՝
Ռոբերտ Սարինյան

տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր

Սարգսյան Հայկ

Տնտեսաքաղաքական հրապարակային խոսք/Հայկ Սարգսյան:–
Երևան, Անտարես, 2023.– 284 էջ:

Ժողովածուն ներառում է նորանկախ Հայաստանի զարգացման ընթացքին վերաբերող տարաբնույթ հոդվածներ և հարցազրույցներ: Դրանք բերված են ժամանակագրական կարգով և ընթերցողին հնարավորություն են տալիս կատարել սեփական վերլուծությունները՝ հասկանալով նաև, թե տարբեր տարիների իրադարձությունների ազդեցությամբ ինչ վերափոխումներ են արձանագրվել երկրում:

Հեղինակը խնդիրներն արծարծելիս առաջնորդվել է «լապտերիկի ոչ թե ճառագայթային, այլ ցրված լուսարձակման» սկզբունքով, այն է՝ համընդգրկուն մոտեցմամբ:

Ժողովածուն նախատեսված է հետազոտողների, պետական ծառայողների, ուսանողների և տնտեսական քաղաքականությամբ հետաքրքրվողների համար:

ISBN 978-9939-98-039-3

© Սարգսյան Հ., 2023

© Անտարես, 2023

ԱՆՏԱՐԵՍ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Խմբագրի խումբ	7
Հեղինակի ԿՈՂՄԻՑ	10
КОНЦЕПЦИЯ ИНТЕРЕСОВ. Советы и проблемы управления.....	15
ПОМОЖЕТ ХОЗРАСЧЕТ	19
ԶԱՐԳԱՆԱԼ ՀԱՄԱՉԱՓ, ՆԵՐԴԱՇՆԱԿ.....	20
ԱՆԿԱԽՈՒԹՅԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԻՄՔԸ.....	26
ՆՄԱՆ ԱՇԽԱՏԱԿԱՐՁԸ ԴԻՎԵՐՍԻԱ Է ՀԵՆՑ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՆԴԵՊ.....	36
ԱՐՏԱՀԱՆՄԱՆ ԽԹԱՆՈՒՄԸ ՀՀ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԱՌՈՂՋԱՑՄԱՆ ԾՐԱԳՐԱՅԻՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ	40
ՊԱՀՊԱՆԵՆՔ ՄԵՐ ԳԻՏԱԿԱՆ ՆԵՐՈՒԺԸ. ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ԿՐԹԱԿԱՆ ՇՈՒԿԱՅՈՒՄ.....	46
ՊՐՈՒԼԵՄԸ ԱՆՀԱՄԱՏԵՂԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ՍԻՆԴՐՈՍՆ Է.....	49
ՇԱՏ ԱՎԵԼԻՆ ԿԱՐՈՂ ԵՆՔ ՍՏԵՂԾԵԼ	54
ԽՆԴԻՐԸ ՎԵՐԵԼՔԻ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆ Է.....	56
ԳԵՐԽՆԴԻՐՆ Է՝ ՊԱՏՐԱՍՏԵԼ ՈՐԱԿՅԱԼ ՏՆՏԵՍԱԳԵՏՆԵՐ	61
ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԲԱԶՄԱՏԵՍԱԿԱՅՆԱՑՈՒՄԸ՝ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՃԻ ՆԱԽԱՊԱՅՄԱՆ	65
ԵՊՀ ՊՐՈՖԵՍՈՐԸ ՃԱՆԱՉՎԵԼ Է ԼԱՎԱԳՈՒՅՆԸ.....	68
ՍՑԵՆԱՐ՝ ԸՆԴԴԵՄ ՀՀ ՃԳՆԱԺԱՄԻ	70
ՀԱՅԸ ԵՎ ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ. ԿԼՈՐ ՍԵՂԱՆ	73
ՎՍՏԱՀԵԼԻ ԳՈՐԾԸՆԿԵՐՆԵՐԸ ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒՄ ԵՆ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ.....	76
НЕОБХОДИМА НОВАЯ ПРОГРАММА РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА И АРМЯНСКОГО СЕЛА	78
ՊԱՐՏԱՎՈՐ ԵՆՔ ԵՎ ՊԵՏՔ Է ԿԱՐՈՂԱՆԱՆՔ ՊԱՀՊԱՆԵԼ ՄԵՐ ԻՆՔՆԻՇԵԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ	84
ԷԺԱՆ ԿՐԹՈՒԹՅՈՒՆԸ ԼԱՎԱԳՈՒՅՆԸ ԶԷ.....	85
ՈՒՆԵՆԱԼՈՒ ԵՆՔ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԵՐԵԼՔ ՈՐՈՇԱԿԻ ՇԵՐՏԻ ԶՐԿԱՆՔՆԵՐԻ ԳՆՈՎ.....	88

Ֆինանսական կազմակերպությունները սնվող մարմնակազմակերպության ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ	91
ՈՉ ԹԵ ՄՐՑԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ, ԱՅԼ ԿՈՐՊՈՐԱՏԻՎ ՇԱՀԵՐ	94
ԵԹԵ ՏԱՏԻԿԸ ԿՈՒՆՈՒՄ Է, ՔԱՂՀԱՆ Է ԱՆՈՒՄ, ՄԵՆՔ ՆՐԱՆ ՀԱՄԱՐՈՒՄ ԵՆՔ ԶԲԱՂՎԱԾ	97
«ԹԱՐՄ ՈՒՂԵՂՈՎ»՝ ՀԱՅԿ ՍԱՐԳՍՅԱՆԻ ՀԵՏ	101
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ «ԱԿԱՆԸ» ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱԶՄՈՒԹՅԱՆ ԱՆԲԱՎԱՐԱՐ ՄԱԿԱՐԴԱԿՆ Է	102
ՆԱԽԱԳԱՀԻ ՄԵՍԻՋՆԵՐԸ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՈԼՈՐՏԻ ՊԱՏԱՄԽԱՆԱՏՈՒՆԵՐԻՆ	107
ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏԻ ՄԱՐԴԻԿ՝ 18 ՏԱՐԵԿԱՆՆԵՐԻ ՊԱՐՏԱԴԻՐ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ	110
ՆԱԽԱԳԻԾԸ ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՒՄ Է ԲԱԶՄԱԹԻՎ ԾՈՒՂԱԿՆԵՐ	113
ՈՒՆԵՆԱԼՈՒ ԵՆՔ ԼՈՒՐՋ ՆԱԽԱԴՐՅԱԼՆԵՐ, ՈՐՊԵՍՋԻ ՎԱՂԸ ՇԱՏ ԱՎԵԼԻ ԼԱՎ ԱՊՐԵՆՔ. ՏՆՏԵՍԱԳԵՏԸ՝ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԾՐԱԳՐԻ ՄԱՍԻՆ	116
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱԶՄՈՒԹՅՈՒՆ. ԱԽՏՈՐՈՇՄԱՆ ԵՎ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ	117
ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՃԻ ԳԱՂՏՆԻՔԸ ԹԱՔՆՎԱԾ Է ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱԶՄՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ	119
2018 Թ. ԲՅՈՒՋԵԻ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐՈՎ ՉԵՆՔ ԿԱՐՈՂ ԱԿՆԿԱԼԵԼ ԲԱՐԵԿԵՑՈՒԹՅԱՆ ՄԱԿԱՐԴԱԿԻ ԲԱՐՁՐԱՑՈՒՄ	128
ԻՆՉՈՒ ԱՐԴԱՐԱՑՎԱԾ ՉԷ ԹԵԿՆԱԾՈՒԻՆ «ԹՈՒՉՔՈՎ» ԴՈԿՏՈՐ ԴԱՐՁՆԵԼԸ	130
ԱՌԱՆՑ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՐՈՂ ԵՆՔ ԽԱՐԽԼԵԼ ՄԵՐ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆԸ	131
ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ՊԱՏՇԱՃ ԿԵՆՍԱՄԱԿԱՐԴԱԿ ԿԼԻՆԻ, ԵԹԵ ԼԱՎ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ԼԱՎ ԱԺ ՈՒՆԵՆԱՆՔ	135
ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՍՈՑԻԱԼ-ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՌԱՋԸՆԹԱՑԻ ՇՈՒՐՋ	140
ՍՈՑԻԱԼ-ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿԻ ԲԱՐԵԼԱՎՄԱՆ ՀԱՄԱԴԱՐՄԱՆԸ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱԶՄՈՒԹՅԱՆ ՄԱԿԱՐԴԱԿԻ ԲԱՐՁՐԱՑՄԱՆ ԱՊԱՀՈՎՈՒՄՆ Է	141
ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ 1/3 ՄԱՍՆ ԱՂՔԱՏ Է, ԱՌԿԱ Է ԵԿԱՄՈՒՏՆԵՐԻ ԳԵՐԲԵՎԵՌԱՑՈՒՄ, ՈՐԸ ՀԱՍՏԱՏԱԳՐՎՈՒՄ Է	148
ԳՆԵՐԻ ԿԱՅՈՒՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԲԱՆԿԻ ԱՆԿԱԽՈՒԹՅՈՒՆԸ	149

ՏՆՏԵՍԱԳԵՏԸ ԿՈՆՑԵՊՏՈՒԱԼ ՆՈՐ ԻՐԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ Է ՀԱՄԱՐՈՒՄ ՀՀ ՆԱԽԱԳԱՀԻ ԿՈՂՄԻՑ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՃԻ ՆԵՐԱՌԱԿԱՆ ԼԻՆԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ ՇԵՇՏԱԴՐՈՒՄԸ	151
ՄԵԿՆԱՐԿԻՑ՝ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԵՐԵԼՔ	153
ՄԵՐ ԾՐԱԳՐԵՐԻ ՄԵՋ ԱՌԱՑՔԱՅԻՆԸ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՈՐԱԿԻ ԱՊԱՀՈՎՈՒՄՆ Է.....	157
ԹԱԼԱՆԱԾԸ ՊԵՏՔ Է ՀԵՏ ԲԵՐԵԼ, ԲԱՅՑ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՏԵՍԼԱԿԱՆԸ ՉՊԵՏՔ Է ԿԱՌՈՒՑՎԻ ՀԱՎԱՔԱԳՐԱԾ ԳՈՒՄԱՐՆԵՐԻ ՎՐԱ	159
ԵՐԿՐԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՃԸ ԹԱՔՆՎԱԾ Է ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԲԱՐՁՐ ՄԱԿԱՐԴԱԿԻ ՄԵՋ.....	162
ԿԱՐԾՈՒՄ ԵՄ՝ ԳԱՂԱՓԱՐԸ ԿԵՆՍԱԿԱՆ ԵՎ ՇԱՀԵԿԱՆ Է	163
ԳԵՐԽՆԴԻՐԸ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱԿԱՐԴԱԿԻ ԲԱՐՁՐԱՅՈՒՄՆ Է.....	166
ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ԸՆԿԱԼՈՒՄՆԵՐՆ ՈՒ ԻՐԱԳՈՐԾՈՒՄԸ.....	173
ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ	179
ԿՈՒՅՐ ՊԵՏՔ Է ԼԻՆԵԼ՝ ՉՏԵՄՆԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ ԶԵՌՔԲԵՐՈՒՄՆԵՐԸ, ԲԱՅՑ ՄԵՆՔ ՀԵՏ ԵՆՔ ՄՆՈՒՄ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏՆԵՐԻ ԼԻԱՐԺԵՔ ԳՈՐԾԱՐԿՈՒՄԻՑ	184
ՃԱՆԱԶՎԱԾ ՊՐՈՑԵՍՈՐԸ՝ ՈՒՍՈՒՑՉԻ ԱՊՏԱԿԻ, ԴԱՏԱՊԱՐՏՎԱԾ ԼԻՆԵԼՈՒ ԵՎ ՀԱՋՈՂԱԿ ԼԻՆԵԼՈՒ ԱՄԻՄՊՏՈՏԻԿԱՅԻ ՄԱՍԻՆ	185
ՄԵՆՔ ՊԵՏՔ Է ՏԱՐԱՆՋԱՏԵՆՔ ԱՊԱՀՈՎՎԱԾ ՇԵՐՏԻՆ ԹԻՐԱԽԱՅԻՆ ՇԵՐՏԻՑ.....	188
ՏՈՒՐԲՈՒԼԵՆՏ ԻՐԱՎԻՃԱԿՈՒՄ ԵՆՔ. ՊԵՏՔ Է ՀԱՆԳԻՍՏ ԼԻՆԵԼ, ԳՈՐԾԸՆԹԱՑԸ ԿԱՌԱՎԱՐԵԼԻ Է	190
ՉԱՓԱՋԱՆՑՎԱԾ ԵՆ ԱՅՆ ՏԵՍԱԿԵՏՆԵՐԸ, ԹԵ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿՈԼԼԱՊՍ ԿԱՐՈՂ Է ԱՌԱՋԱՆԱԼ	191
ՈՐԴԵԳՐՎԱԾ ԿՈՒՐՍԸ ՃԻՇՏ Է, ԱՅՆ ՊԵՏՔ Է ԱՆՇՐՋԵԼԻ ԼԻՆԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՄԱՐ	193
ՆԵՐԴՐՈՒՄՆԵՐ ՉԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐԻ ԵՎ ԱՆՀԵՏԵՎՈՂԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՃԱՌՈՎ	194
«ԽԵԼՔՆԵՐՍ ԳԼՈՒԽՆԵՐՍ ՊԵՏՔ Է ՀԱՎԱՔԵՆՔ». ԻՆՉՈՒ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ ԿՅԱՆՔԻ ՉԿՈՉՎԵՑ	195
ԲԵԿՎԱԾ ԿՈՐԸ ԴԵՌ ԿԱՐՈՂ Է ՇՏԿՎԵԼ. ՄԵՐ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ ՆՈԿԱՌՈՒՄԻ ՄԵՋ Է	196
ԽԱԹԱՐՎԱԾ ՆԵՐԿԱՅԻՑ ԵԼՔ ԳՏՆԵԼՈՒ ԹԵԼԱԴՐԱՆՔԸ	201

ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՉՈՒՆԻ ԳԻՏԱԿՑՈՒՄ, ՈՐ ԻՐԱՎԻՃԱԿԸ ԿՐԻՏԻԿԱԿԱՆ Է.....	204
ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ՍՈՑԻԱԼ-ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԼՈՒՐՋ ՃԳՆԱԺԱՄ Է.....	205
ԱՎԵԼԻ ԼԱՎ Է՝ ՋԵՐԾ ՄՆԱՆՔ ՊՍԵՎԴՈՂԵՄՈՂԻԱՍԱԿԱՆ ԳՈՐԾԵԼԱԿԵՐՊԻՑ	206
ԽՈՍՔԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻՑ ՕԳՏՎԵԼ Է ՊՐՈՖԵՍՈՐ Հ. ՍԱՐԳՍՅԱՆԸ	208
ԵՊՀ-Ի ՎԻՃԱԿԸ ԵՐԿՐԻ ՎԻՃԱԿԻՆ ՀԱՄԱՀՈՒՆՉ Է.....	209
ԿԱՅՈՒՆՈՒԹՅՈՒՆ Է ՊԵՏՔ.....	211
ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 21-Ը՝ ՀԱՇՎԵՏՎՈՒԹՅԱՆ ՕՐ.....	212
ԱՌԱՆՑ ՆԱԽԱՊԱՅՄԱՆՆԵՐԻ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՎԵՐՍԿՍԵԼՈՒ ԱՆԿԱՐԱՅԻ ԱՆԴՐԱՆԻԿ ՔԱՅԼԸ.....	215
«ԻՆՉ ԱՆԵԼ»-Ի ՀԱՐՑԱԴՐՈՒՄԸ. ԳԱՅԹԱԿՂՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ՄԻՆՉԵՎ ՈԳԵՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ԱՆԿՈՒՄ	217
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԵՎ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՆՈՐ ՈՒՂԵԳԾԻ ՏԵՍԼԱԿԱՆԸ	226
ԻՆՉ ԱՆԵԼ ԵՎ ԻՆՉ ՉԱՆԵԼ	234
ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՏՐԱՄԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՊԵՏՔ Է ԲԻՆԵՆ ԵՐԿՐԻ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՕՐԱԿԱՐԳԻՑ.....	245
ԲԱՐԵԿԵՑՈՒԹՅԱՆ ԱՆԿՈՒՄԸ ՀԱՄԱԴՐԵԼԻ ՉԷ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՃԻ ՑՈՒՑԱՆԻՇԻ ՀԵՏ.....	251
ՀՆԱՐԱՎՈՐԻՆՍ ԱՐԱԳ ԲԱՐՁՐԱՑՆԵՆՔ ՑՈՐԵՆԻ ԻՆՔՆԱԲԱՎՈՒԹՅԱՆ ՄԱԿԱՐԴԱԿԸ.....	255
ԱՊՐԱԾ ԿՅԱՆՔԸ ԼԻ ԷՐ ԱՐԱՐՈՒՄՈՎ	257
ԵԱՏՄ-ԻՑ ԴՈՒՐՍ ԳԱԼԸ ՄԵՐ 13 ՏՈԿՈՍ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՃՆ Ի ՉԻՔ ԿԴԱՐՁՆԻ.....	260
ԻՆՔՆԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՎԻՐԱԿՄԱՆ ՀԱՐՑԻ ՇՈՒՐՋ. ՀԱՅԿ ՍԱՐԳՍՅԱՆԸ ԵՎ ՌՈՒԲԵՆ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆԸ «ԱՌԵՐԵՍՈՒՄ» ՀԱՂՈՐԴԱՇԱՐՈՒՄ	263
ՎՏԱՆԳՎԱԾ Է ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԻՆՔՆԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ. ԱՆՀՐԱԺԵՇՏ Է ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆ	264
ՆՈՐ ՄՈՏԵՑՈՒՄՆԵՐ ՀՀ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴՐԻՆ	265
ԳԻՏԱԿԱՆ ԵՎ ՄԵԹՈՂԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԻ ՑՈՒՑԱԿ.....	267

ԽՄԲԱԳՐԻ ԽՈՍՔ

Տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր Հայկ Սարգսյանի «Տնտեսաքաղաքական հրապարակային խոսք» ժողովածուում տեղ են գտել ոչ միայն մեր երկրի՝ շուկայական տնտեսության անցմանը վերաբերող, այլ նաև խորհրդային շրջանի որոշ հոդվածներ: Հեղինակը, զերծ մնալով անցյալի գործունեությունը խմբագրելու միտումից և տնտեսական մի շարք հարցերի լուծումների մեջ ունենալով իր մասնակցությունը՝ «գրեթե չորս տասնամյակում երկրի տնտեսական քաղաքականության և դրա շուրջ դիրքորոշումներում շարունակել է մշտապես մնալ նույն տեսակետներին՝ տեղի չտալով հարցադրումների վերաբերյալ կոնյունկտուրային ձևակերպումներին»: Բնականաբար, խոսքը չի վերաբերում նոր տնտեսական համակարգում առանձնահատկությունների տարբերություններին, այլ հանրապետության առանցքային նշանակության հարցերին, որոնք ժամանակի հոսքի մեջ պահպանել են իրենց արդիականությունը:

Ինչ խոսք, հնարավոր չէ անդրադառնալ գրքի բոլոր արծարծումներին, մանավանդ որ դրանց հիմնավոր վերլուծությունները տրված են հեղինակի մենագրություններում, որոնք նվիրված են տնտեսական զարգացման արդյունավետության ու օպտիմալության, տարածաշրջանային կառավարման, անցման ժամանակաշրջանի տնտեսական վերափոխումների ու կառավարման կատարելագործման և վերելքի հեռանկարների, սահմանադրականության մակարդակի ախտորոշման և կառավարման հիմնահարցերին:

Առհասարակ, արդյունավետության խնդիրը տնտեսագիտական միտքը միշտ մղել է նոր որոնումների: Այս տեսադաշտում Հ. Սարգսյանը ցույց է տալիս խորհրդային կառավարման համակարգում տեղ գտած ճեղքվածքները՝ տնտեսագիտական միտքն ուղղորդելով գործող տարածքային-ճյուղային փոխհարաբերությունների կատարելագործման նոր լուծումների:

Շուկայական տնտեսության անցման հատկապես սկզբնական շրջանում մի կարծիք էր շրջանառվում. որպես թե՛ նոր համակարգի լինելիությունը պիտի ակնթարթային լուծումներ տար նախկին համակարգում տեղ գտած հակասություններին: Սակայն մի փուլում, երբ նախկին համակարգերն ու կառուցվածքները փոխարինվում են նորերով, օրակարգի անհրաժեշտություն է դառնում երևույթները քննել նոր կապակցություններում: Եվ տնտեսագետը իրավացիորեն նկատում է, թե «պետք է տարբերել տնտեսությունը վարելու,

կառավարելու անկախությունը տնտեսական անկախությունից», թե որքան էլ «քաղաքական անկախությունը» անհրաժեշտ «նախադրյալ է անկախ տնտեսավարման համար», մինևույն է՝ էկոնոմիկայում գործում է «ինտերցիոն պրոցեսներին» գործոնը, որը պահանջում է ժամանակ, որի չգիտակցումը պիտի ծայր տար նոր հակասությունների: Այդ դիտակետից էլ Հ. Սարգսյանը մի զգալի մասով դա պայմանավորում է որոշակի «սկզբունքների և բազմաչափանիշ նպատակներով պայմանավորված տնտեսական մոդելի բացակայությամբ»՝ գոնե միջին տևողությամբ ժամանակահատվածի (3-5 տարի) կտրվածքով, որում պիտի հաշվի առնվեր «ինչպես առկա հնարավորությունների, այնպես էլ օբյեկտիվ սահմանափակումների» գործոնների բազմազանությունը: Իսկ իրողություն է, որ որոշակի «արդյունաբերական քաղաքականություն չի տարվել»: Այդպես է եղել նաև հողերի մասնավորեցման դեպքում: Դա աստիճանաբար մշակում է մարդու հասարակական պահվածքի որոշակի նորմեր, սովորություններ, փոխանցելիության հատկանիշներ և, եթե ընդհանուր ձևով բնութագրելու լինենք՝ նրա տնտեսական մշակույթը: Հողի մասնավորեցումը որքան էլ որ ճիշտ քայլ էր, սակայն գործնական իրացումներում հանգեցրեց ծայրահեղությունների, որը, կարծես, ասոցիացիա էր դասագրքերից սերտած կոլեկտիվացման արդյունավետության դասերից: Որպես հետևանք, ինչպես նկատում է Հ. Սարգսյանը, գյուղատնտեսության մեջ ունեցանք 340 հազար գյուղացիական տնտեսություններ, որոնք երկրագործություն են իրականացնում շուրջ 1,2 մլն՝ իրարից անջատված հողակտորների, լուսկուտների վրա: Պատկերավոր ասած՝ «եթե տատիկը կռանում է, քաղհան է անում, մենք նրան համարում ենք զբաղված» սկզբունքը պիտի հակասություն դրսևորեր և՛ արտադրողականության, և՛ զբաղվածության, և՛ մրցակցության ակնկալիքների նկատմամբ, հանգեցնեի «տիրոջ զգացումի» և ավանդներ չունեցող ֆերմերների գոյությանը և սոցիալական բևեռացումների:

Տնտեսական էվոլյուցիան երկարատև գործընթաց է, որը հաճախ տասնամյակներ է տևում: Եվ բնական է, որ ձևավորման ուղիներում գտնվող անցման շրջանի տնտեսությունը, որի այդպիսի ընթացքը շարունակվում է այսօր, ձգտում է նոր տնտեսական ճարտարապետության:

Սույն ժողովածուն լայն է իր թեմատիկ ընդգրկումներում՝ երկրի պաշտպանունակություն, կրթություն և գիտություն, հարկային համակարգ, ինստիտուցիոնալ բարեփոխումներ, պետական պարտք, տնտեսական քաղաքականություն և այլն, և «Միայն ճշգրտորեն հաշվարկված զարգացման սցենարները կկարողանան ապահովել ... բաղադրիչների օպտիմալ փոխներգործությունն ու մեր երկիրը դուրս բերել անվտանգային ու ինքնիշխանության բնական և բանական ուղեծիր»:

Հեղինակի տեսակետների շարադրանքը կառուցված է տեսության ու պատմության փորձի հաստատումներով, իսկ լուծումների բանալին Հ. Սարգսյանը կապում է սահմանադրականության հետ՝ որպես գերխնդրի, որպես ժամանակակից զարգացած հասարակությունների հանրային կեցության իրավակարգավորման հիմնարար սկզբունքի: Այն իր տարողությամբ լայն հասկացություն է, որի ուսումնասիրումը և անհրաժեշտ լուծումները առանձնահատուկ նշանակություն ունեն զարգացող և անցման շրջանում գտնվող երկրների համար, քանի որ սահմանադրական հռչակված դրույթների և գործող կանոնների միջև խզումները կարող են արգելակներ դառնալ երկրի սոցիալ-տնտեսական ոլորտների զարգացման հարցում և սոցիալական ցնցումների պատճառ լինել:

Հայկ Սարգսյանի «Տնտեսաքաղաքական հրապարակային խոսք» ժողովածուն հեղինակի մոտ չորս տասնամյակի մտորումներն են հանրապետության տնտեսական փոխակերպումների մասին, որտեղ լավատեսական հայացքով ասվում է նաև՝ «ինչ անել և ինչ չանել»:

Ռոբերտ Սարիյան

տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
փետրվար, 2023

ՀԵՂԻՆԱԿԻ ԿՈՂՄԻՑ

Ներկայացվող ժողովածուն պարունակում է վերլուծություններ ու տեսակետներ անցյալ ու ներկա զարգացումների և ապագայի տեսլականի մասին: Հոդվածները վերաբերում են Հայաստանի Հանրապետության վերջին տասնամյակների տարաբնույթ վերափոխումներին: Որպես մեծ քաղաքականության անքակտելի մաս՝ տնտեսագետը չէր կարող անհաղորդ մնալ վարվող տնտեսական քաղաքականությանը:

Ժողովածուում տեղ են գտել նաև սովետական վերջին ժամանակաշրջանին վերաբերող որոշ հրապարակումներ: Վերջիններիս ընտրությունը պայմանավորված էր ռեգիոնալ տնտեսաշվարկին վերաբերող գաղափարի հրապարակայնացման անհրաժեշտությամբ: Մեր հարցադրումը՝ «Ինչ ես տալիս, ինչ՝ ստանում» ռեգիոնալ (նաև միութենական հանրապետությունների) կտրվածքով, հետագայում ունեցավ իր ոչ ակնհայտ հատկորոշումը՝ դառնալով թե՛ թնսարկումների առարկա ամենատարբեր հարթակներում: Հատկանշական են հետևյալ միջադեպերը:

1989 թվականին բնութագիր տալու խնդրանքով դիմեցի ՀԿԿ ԿԿ երկրորդ քարտուղար Օլեգ Լոբովին: Այն ներկայացվելու էր Մոսկվայի կենտրոնական տնտեսա-մաթեմատիկական ինստիտուտ՝ դոկտորական ատենախոսություն պաշտպանելու համար: Հետաքրքրվեց աշխատանքով՝ խոսքի բռնվելով ռեգիոնալ տնտեսաշվարկի հարցի շուրջ, որի քննարկման ընթացքում չուշացավ նրա մտահոգ արձագանքը՝ «а как будут делить звёзды кремля ...»: Հարգարժան Օլեգ Իվանովիչը դեռևս համոզված չէր, որ անկախության գորեղ ու լուսե գաղափարը այդքան շուտ կիրագործվեր:

«Դեկտեմբերի պրոբլեմը» և՛ գիտական և՛ քաղաքական առումներով գնալով սրվեց: Հիշարժան են տարբեր հանրապետությունների պատգամավորների ելույթները ԽՄԿԿ վերջին համագումարում: Դրանցում չէր շրջանցվում նաև «տալ-առնելիքի» ասպեկտը: Էստոնիայի պատվիրակը դժգոհում էր, որ իր մեկուկես միլիոն բնակիչ ունեցող երկրին սպառնում է էթնիկ բնակչության ազգային փոքրամասնություն դառնալու վտանգը (ազգային խնդիր) և ոչ համարժեք հատույցը (տնտեսական խնդիր): Սրան ընդվզում-հակադարձում էր մեկ այլ բանախոս՝ նշելով, որ միայն «Ուրալմաշը» միութենական կաթսային է տալիս գրեթե այնքան, որքան մերձբալթյան բոլոր հանրապետությունները ...: Այսպիսին էր խոսույթը: Եվ գնալով թե՛ մացող նման բանավեճերում

հնչող ու չբարձրաձայնվող այդ երկու գործոնները՝ ազգային հարցերն ու անարդյունավետ տնտեսական միջավայրն ու կապերը, վերաճեցին ու դարձան ԽՍՀՄ փլուզման լրջագույն ազդակներ: Հետագայում եղավ այն, ինչի ականատեսը դարձան անկախացած երկրների՝ խորհրդային հանրապետությունների քաղաքացիները՝ ստանալով անկախություն, ինչպես նաև ԽՍՀՄ միասնական ժողովրդատնտեսական համալիրից՝ իրենց հասանելիք մասնաբաժինը: Երկրներից յուրաքանչյուրն ընտրեց զարգացման սեփական ուղեգիծը...

Հետահայաց կարևորում են, թե ինչպիսին են եղել իմ դիրքորոշումները մեր երկրում իրականացվող տնտեսական քաղաքականության վերաբերյալ՝ առաջնորդվելով, ինչպես կատակով ասում են, *важны не позы, а позиции...* դիրքորոշմամբ:

Տնտեսագետի ասելիքը հիմնավորելիս լավագույն խոսուն փաստարկը թվերի ու փաստերի վկայակոչումն է: Այդ ամենի պակասը չեմ ունեցել, երբ գրավոր և բանավոր հրապարակումներում խնդիր է դրվել պատկերացում կազմելու ներկայիս հարավփոփոխ աշխարհի տնտեսական իրողությունների մասին, բացահայտելու մեր երկրի սոցիալ-տնտեսական վերելքի հեռանկարները կամ պատկերելու վերելքի տեսլականը:

Առաջին և կարևոր եզրահանգումն այն է, որ մեր երկրի տնտեսության շեշտակի վերելքն իրատեսական է, և դրա հասանելիությունը պայմանավորված է բացառապես մեր կազմակերպվածությամբ: Եթե մեր կազմակերպվածությամբ ի գործու լինենք լուծելու երկմիասնական, այն է՝ Հայաստանի և այլ երկրների արդյունավետ համագործակցության և արդյունավետ տնտեսվարման խնդիրները, դրանով իսկ մեր տեղը կգտնենք առաջավոր հասարակությունների ընտանիքում: Եվ այսպես՝ այդ խնդիրներն են.

- ✓ Հայաստանի՝ այլ երկրների հետ համագործակցության կտրվածքով ինքնիշխանության և կոմպլեմենտարության ճիշտ զուգորդումը:
- ✓ Արդյունավետ տնտեսության կառուցումը:

Համոզված ենք, որ հասարակական ընտրության հիմքի վրա կառուցվող համընդհանուր զարգացման համատեքստում կարող ենք իրականացնել երկարատև կայուն տնտեսական աճին միտված տնտեսական քաղաքականություն:

Համոզված ենք նաև, որ խնդրո առարկա նման քաղաքականությանը հետամուտ լինելու պարագայում տնտեսական քաղաքականության մեթոդների, ներագդման գործիքակազմի ընտրությունը, համընդհանուր զարգացմանը միտված կանխագծումների, հայեցակարգերի մշակումն ու իրագործումը հնարավոր կդառնան, եթե **ձեռքազատվենք կարճաժամկետ էֆեկտ ապահովող մոտեցումներից** (որոնք սովորաբար երկարաժամկետ

առումով հանգեցնում են կորուստների, չեն ձևավորում ռազմավարական կարողություններ), և որ ամենակարևորն է՝ տնտեսական քաղաքականությունն իրագործվի **պատշաճ գիտական սպասարկմամբ**:

Երկրի հեռանկարային զարգացման տեսանկյունից մեր կողմից կարևորվող երկու առանցքային հիմնախնդիրների լուծումները տեսանելի հորիզոնում անհրաժեշտ պայմաններ կստեղծեն աղքատության ու արտագաղթի էական կրճատման, ներգաղթի խրախուսման, տարածքների համաչափ զարգացման ու կուտակված բազում սոցիալական խնդիրների մեղմման և կանխարգելման հարցում:

Հիմնական նպատակադրումն ու գաղափարն ընդգծելու համար տեղին է մեջբերել իսլանդացի տնտեսագետ Թրայն Էգերսթոնի «Քոուզի թեորեմի ընդհանրացումը», ըստ որի՝ «Տնտեսական աճը և երկրի զարգացումը հիմնականում կախված չեն գոյություն ունեցող կառավարության տիպից, եթե գործարքային ծախսերը տնտեսական և քաղաքական ասպարեզում հավասար են զրոյի: Սակայն եթե գործարքային ծախսերը դրական են, ապա իշխանության բաշխումը երկրի ներսում և նրա իրավաստեղծ կազմակերպությունների ինստիտուցիոնալ կառուցվածքը նրա զարգացման կարևորագույն գործոնն են»¹:

Նոր ինստիտուցիոնալիզմի դրույթներին առանձնապես չիրագեցվածների համար նշենք, որ գործարքային ծախսերը, այլ կերպ՝ գործառնական վերադիր ծախսերը կամ, փոխաբերական իմաստով, շփման ուժի հաղթահարման ծախսերը տնտեսական և քաղաքական ոլորտներում ունեն մի շարք բաղադրիչներ: Դրանք առաջանում են շուկայում և կառավարության մակարդակում:

Կարծում ենք, որ առանձին լուրջ գիտական հետազոտության առարկա կարող են լինել տնտեսական կառավարման արդյունավետության և քաղաքական բնույթի գործարքային ծախսերի փոխկախվածության բացահայտումն ու գնահատումը: Չենք անդրադառնում այնպիսի եզակի իրողություններին, որոնք հատուկ են մեր երկրին արդեն տևական ժամանակահատված: Դրանք պատերազմական իրավիճակն ու շրջափակված լինելու հանգամանքներն են, որ պարտադրվել են մեզ: Յուրօրինակ վերադիր ծախսեր պարտադրող իրավիճակներից օպտիմալ ելքեր որոնելու ու հետևողականորեն վերելքի տանող ճանապարհները հաղթահարելի են **ոչ ստանդարտ իրավիճակներում կողմնորոշվելու մեր ունակությամբ և մեր կազմակերպվածությամբ**:

Որքան էլ հրատապ են մեր առջև ծառայած օպերատիվ և մարտավարական խնդիրները, երկարատև անվտանգության ապահովմանը միտված իրատեսական լուծումներին վերաբերող համապարփակ առաջարկությունները պետք է գերծ մնան արկածախնդրությունից, գործողությունները լինեն

¹ Տե՛ս https://ru.wikipedia.org/wiki/теорема_Койза

հավասարակշռված՝ անորոշությունների ու ռիսկերի առավելագույն չեզոքացմամբ, քանզի գտնվում ենք «համաշխարհային անկարգություններով» («World disorder») լեցուն ռազմաքաղաքական իրադարձությունների հորձանուտում:

Լաչինի միջանցքի պարբերական շրջափակումը հղի է Արցախի բնակչության հայաթափման վտանգով, որը մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների միջազգային քաղաքականության անօգնականության՝ կոչերի ու խոր մտահոգությունների բարձրաձայնումից ոչ ավելի, երկակի ստանդարտների կիրառման ցցուն օրինակ է: Չպետք է միամտաբար կարծել, թե աշխարհում ավարտվել է կապիտալի վերաբաշխման և ազդեցությունների գոտիների ճշգրտման ժամանակաշրջանը:

Միայն ճշգրտորեն հաշվարկված զարգացման սցենարները կկարողանան ապահովել վերը թվարկված անվտանգային բաղադրիչների օպտիմալ փոխգործակցությունն ու մեր երկիրը դուրս բերել անվտանգային և ինքնիշխանության բնական ու բանական ուղեծիր:

Ինքնիշխանությունն ինչ է, ի վերջո: Այդ վեհ գաղափարը ինչ աղերսներ ունի երկրի գոյաբանական առանցքների հետ, ինչքանով է այն բացարձակ, կայուն, չկոտրվող, ո՞ր մասն է պատվիրակելի կոնկրետ իրադրությունում: Որքանով է այն լուսե, մեր պարագայում գուրգուրանքի կարոտ... և, վերջապես, որո՞նք են ինքնիշխանության սահմանները:

Հարցերի այդ շրջանակը առաջիկայում մնալու է մեր քննարկումների կիզակետում: Ինքնիշխան Հայաստանում հետպատերազմյան իրադրությունում որակապես նոր ուղեծիր դուրս գալու, հեռանկարում ընդհուպ ցանցային տրանսպորտային հանգույցի վերաճելը այսօր կախված է Արցախի ու մեր դիմակայությունից՝ այս տմարդի բազմավեկտոր շրջափակումը հաղթահարելուց: Չեն կողպվելու մեր պայծառ գալիքի դռները: Ես դրան հավատում եմ: Իսկ իմ լավատեսության հիմքը հետևյալն է՝ **ինքնիշխանության ատրիբուտների ամրապնդմանն ուղղված գործողությունների գիտական մշակումն ու գործադրումը, որոնք վերաբերելու են անվտանգային ռազմական ու դիվանագիտական դիմակայությանը, երկրի ներսում ինքնիշխանության ճիշտ բաշխմանը տարբեր ինստիտուտների միջև:**

Փողովածուում ընդգրկված հողվածների վերընթերցումից հետո համակվեցի բավարարության զգացումով: Հիմքն այն էր, որ գրեթե չորս տասնամյակի ընթացքում հայտնելով երկրի տնտեսական քաղաքականության և դրա շուրջ դիրքորոշումներ՝ շարունակում եմ մշտապես մնալ նույն տեսակետներին՝ տեղի չտալով հարցադրումների վերաբերյալ կոնյունկտուրային ձևակերպումներին:

КОНЦЕПЦИЯ ИНТЕРЕСОВ

СОВЕТЫ И ПРОБЛЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ

«Коммунист», 16 сентября, 1984

Начнем, пожалуй, со следующего определения: успешное решение проблемы перехода на интенсивные пути развития экономики в решающей мере зависит от правильного управления его главными факторами. Вернее, даже — от умения управлять ими. Определение само по себе не ново, и привел я его лишь для того, чтобы вплотную рассмотреть один из главных факторов - оптимальное сочетание централизованного планирования с самостоятельностью отраслевых и территориальных комплексов. Рассмотреть однако, под новым углом зрения, всецело вытекающим из принятого на апрельском (1984 г.) Пленуме ЦК КПСС постановления «О дальнейшем улучшении работы Советов народных депутатов», где, в частности, указывается: «Последовательно поднимать роль Советов в хозяйственном строительстве, выполнении государственных планов, повышении эффективности социалистического производства, в обеспечении комплексности экономического и социального развития, правильного сочетания территориальных и отраслевых начал в управлении».

Как это представляется конкретно?

Конфликты и диалектика

Существует неоспоримое мнение, что в условиях социализма, в условиях централизованного планирования, главной формой управления промышленностью может быть отраслевая форма. У нее имеются свои преимущества, подтвержденные опытом управления за все годы существования Советского государства.

Но коль скоро речь идет о совершенствовании организационной структуры управления, то оно должно происходить таким образом, чтобы наряду с отраслевыми успешно и эффективно функционировали бы и территориальные и программные линии управления. Здесь на первый план выдвигается условие: организационная структура должна основываться на экономических отношениях между непосредственными «участниками» процесса производства - отраслевыми подразделениями и территорией, выступающей в качестве носителя конкретного социально-экономического потенциала.

Поясним эту мысль.

Хорошо известно, что сейчас при формировании планов экономического и социального развития учитываются и территориальные интересы: расширены права местных органов, увеличены капитальные средства на социально-культурное развитие, жилье. Однако по мере усложнения хозяйственных связей возрастает диалектическое противоречие между экономическими объектами: отраслевыми комплексами и территориальными образованиями. Возникают конфликтные ситуации, экономическая природа которых основана на наличии объективно действующих факторов, связанных с развитием и размещением производительных сил на определенном территориальном образовании. Выражаются они в разном характере интересов: отрасли и территориальной единицы – города, района, региона.

И от того, как складываются взаимоотношения между ними, зависит во многом и жизнь людей, расселенных на данном территориальном образовании. А взаимоотношения эти зачастую складываются не совсем гладко. И по той простой причине, что многие предприятия, расположенные на конкретной территории, не имеют хорошо развитую производственную и социальную инфраструктуру. Первое объясняется стремлением к узкой специализации, второе – любым удобным способом «сэкономить» на социальной статье. Истоки возникновения таких противоречивых интересов не исчезнут до тех пор, пока отрасль и территория не будут поставлены в рамки эквивалентных экономических отношений.

Иными словами, требование адекватности плана социально экономического развития территориального образования возможностям и интересам отраслевых комплексов предполагает сообразную концепцию согласования интересов.

Произойти это может путем введения экономических (хозрасчетных) отношений между функционирующими на данной территории отраслевыми комплексами, как потребителями, и самими территориальными образованиями.

В поисках справедливости

Как известно, ресурсы для повышения материального и духовного уровня жизни трудящихся выделяются из бюджетных средств, а также из средств министерств и ведомств, значительную часть которых составляют фонды социально культурных мероприятий и жилищного строительства. Однако бюджетные средства местных Советов, а также фонды социально-культурных мероприятий формируются без должного учета хозяйственной деятельности предприятий на конкретной территории. Более того, средства местных бюджетов не достаточны для развития «собственной» инфраструктуры.

В этом видится определенная «несправедливость». Ведь государство в лице местных Советов как бы «сдает в аренду» производственным предприятиям, находящимся на данной территории, экономический потенциал: фонды, природно-сырьевые и трудовые ресурсы, то есть общественное производство ведется с определенными обязательствами по внешним связям. Естественно, что в таких условиях органам территориального планирования и управления предоставляются полномочия выбора: очередности и направления решения тех или иных социальных задач. К сожалению, полномочия эти на деле оказываются эфемерными.

Как же все-таки соединить интересы территории и ведомств? Как добиться того, чтобы права местных Советов прочно упирались на соответствующий механизм управления, обеспечивающий комплексное строительство предприятия вкупе с общим развитием инфраструктуры местности?

Образовались своего рода «ножницы»: между «предложением» отраслей и «спросом» местного Совета на размещение на своей территории новых объектов, способных ускорить развитие инфраструктуры. За исключением двух-трех, остальные отрасли направляют свои «предложения» в регионы (районы) с высоким трудовым потенциалом и развитой производственной инфраструктурой, что является по существу основным фактором повышения экономической эффективности.

Что касается нашей республики, где за годы XI пятилетки более 40 процентов валовой продукции промышленности произведено в отраслях сферы союзного управления, то в пределах этой цифры удельный вес отдельных районов в общереспубликанском объеме колеблется от 0.02 процента до более 50 процентов. Львиная доля приходится на Ереван. Особенно «обделены» горные районы: Горис, Амасия, Арагац, Ехегнадзор и др. Аналогичная картина диспропорциональности между районами наблюдается также по отдельным показателям социального развития.

С миру по нитке

Итак, средства выделяемые местным Советам недостаточны для развития инфраструктуры района, ведомства не должны стоять в стороне от местных нужд, и нежелание считаться с местным Советом, его исполкомом — есть не что иное, как ущемление их прав.

Вот три кита, которые и будут поддерживать экономическую основу нового механизма эффективного функционирования Советов, способного изменить существующий порядок формирования местных бюджетов. «Справедливость» должна восторжествовать посредством установления определенной платы

отрасли для дальнейшего развития производственной, коммунальной и социальной инфраструктуры данного территориального образования. Иначе говоря, возникает возможность формирования фонда региональных доходов, где будут аккумулироваться своего рода фиксированные платежи за трудовые и природные ресурсы и услуги инфраструктуры, взимаемые на хозрасчетной основе с объединений (предприятий), размещенных на территории данного Совета. В первом приближении такой механизм может основываться на рентных платежах, размеры которых могут быть определены как разница между эффектом производства при размещении объектов в данном территориальном образовании с менее благоприятными условиями.

Впрочем, механизм формирования фонда региональных доходов можно разработать используя арсенал экономико-математических методов и моделей. Здесь нас больше интересует конечная цель использования фонда. А она такова. Посредством использования фонда региональных доходов на местах должны найти развитие: инфраструктурный комплекс (общехозяйственный, социальный, природоохранный!); потребительский комплекс (обеспечение населения товарами народного потребления); подготовительный комплекс (подготовка и переподготовка квалифицированных кадров по разным специальностям) и т. д. Кроме того, путем аккумулирования средств в региональный фонд будут созданы предпосылки для реализации целевых социально-экономических программ. Такой предполагаемый механизм аккумулирования средств в фонд региональных доходов и его перераспределение позволит согласовать ведомственные и территориальные интересы на более высоких — региональном и народнохозяйственном — уровнях.

Конечно, решение этой задачи не может быть простым и быстрым. Оно требует специальных исследований, проектной и нормативно-методической проработки. В этой связи назрела необходимость усилиями плановых органов республики и НИИ экономического профиля подготовить и провести экономический эксперимент, направленный на улучшение сочетания отраслевого и территориального аспектов в комплексном управлении народным хозяйством республики.

От редакции: Идеи, изложенные автором в данной статье, бесспорно заслуживают того, чтобы к ним был проявлен интерес. В предлагаемом подходе к развитию системы управления и возложения на местные Советы качественно иных функций по управлению народным хозяйством имеются все предпосылки для начала нового разговора, в котором мы надеемся, примут участие ученые-экономисты, работники планирующих органов и исполкомов местных Советов.

ПОМОЖЕТ ХОЗРАСЧЕТ¹

«Известия», 3 февраля, 1986

От того, как складываются взаимоотношения между отраслью и территорией, зависят и эффективность производства и условия жизни людей. Следует отметить что заинтересованность ведомств в том, чтобы разместить свои объекты в том или ином городе, поселке, не подкреплена выделением соответствующих средств на развитие в них объектов социально-культурного назначения. Но справедливо ли пользоваться «территориальными благами», предоставляемыми отраслям безвозмездно?

На наш взгляд, в основу отношений необходимо заложить принцип хозрасчета, позволяющий пополнить доходную часть местных бюджетов и увеличить средства, направляемые на социальное развитие территории.

Переход на экономические основы формирования территориально-отраслевых взаимоотношений повысит роль и ответственность местных Советов в определении направлений и очередности решения тех или иных социальных задач, являющихся по своей сути межведомственными. Исходя из этого, предлагаю в проекте Основных направлений, где говорится: «...усиливать зависимость доходов местных бюджетов от результатов хозяйственной деятельности объединений, предприятий и организаций, расположенных на соответствующей территории», сделать дополнение: «на основе внедрения в территориально-отраслевые взаимоотношения хозрасчетных принципов».

¹ Տարածքային տնտեսվարկի գաղափարը անհամատեղելի էր սոցիալիստական սեփականության դոգմային: Դեռևս սոցիալիզմի պայմաններում կատարած հետազոտությունում արդյունքի բաշխման որոշակի խնդրի լուծում տեսնում էի նրանում, որ միութենական հանրապետությունը «կենտրոնից» կարծես թե վարձակալում էր իր տարածքում գտնվող ունեցվածքը (տե՛ս Տարգիսյան Գ. Մ. «Управление социально-экономическим развитием регионов (методология и практика)», автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора экономических наук, специальность 05.13.10.-Управление в социальных и экономических системах, М., 1990, сс. 30-31): Որքան էլ պարադոքսալ թվա, հնարքը՝ քո իսկ սեփականությունը վարձակալել երևութական ինչ-որ կենտրոնից, որը տերն է համաժողովրդական սեփականության, թույլ տվեց խաղերի տեսության մաթեմատիկական գործիքակազմի կիրառմամբ լուծել ռեզիդենտի և կենտրոնի միջև արդյունքի արդարացի բաշխման խնդիրներ:

ԶԱՐԳԱՆԱԼ ՀԱՄԱՉԱՓ, ՆԵՐԴԱՇՆԱԿ

Ռեգիոնալ կառավարման մի քանի հարցեր

Գ. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

Հ. ՍԱՐԳՍՅԱՆ

*«Սովետական Հայաստան» օրաթերթ,
22 նոյեմբերի, 1986*

Տնտեսական մեխանիզմի վերակառուցման կուսակցության սահմանած վեց հիմնական ուղղությունների մեջ, որոնք ընդգծվեցին ՍՄԿԿ XXVII համագումարում, առանձնակի կարևորություն ունի ռեգիոնալ կառավարման արմատական կատարելագործման, զարգացման ճյուղային և տերիտորիալ սկզբունքների օպտիմալ զուգակցման, առանձին ռեգիոնների արդյունավետ մասնագիտացման և կոմպլեքսային տնտեսական ու սոցիալական զարգացման խնդիրների միասնական համախումբը: Բանն այն է, որ տերիտորիալ և ճյուղային փոխհարաբերությունները կարգավորող գործող տնտեսական մեխանիզմն անուղղակի նպաստել ու խթանել է արտադրողական ուժերի ոչ ռացիոնալ տեղաբաշխումը, առանձին տերիտորիալ միավորների անհամամասնական սոցիալ-տնտեսական զարգացումը:

Ժողովրդական տնտեսության մեջ նեղ գերատեսչական կամ զուտ տեղայնական շահերով պայմանավորված տնտեսական ու սոցիալական միակողմանի և անարդյունավետ լուծումների օրինակները բազմաբնույթ են, այդ թվում նաև մեր հանրապետությունում: Դրա վկայությունն է, մասնավորապես, արտադրողական ուժերի տեղաբաշխման ստեղծված վիճակը, երբ ընդհուպ մինչև 70-ական թվականները շեշտը դրվում էր գլխավորապես Երևան քաղաքում ու դրա շրջակայքում արտադրական հզորությունների կենտրոնացման վրա: Չնայած վերջին տարիներին իրականացվող նոր քաղաքականությանը, այսուհանդերձ, ներկայումս մայրաքաղաքում ու նրա շրջակա 30-50 կիլոմետր շառավղով տարածքում, որը ներառում է Արովյանի, Արտաշատի, Աշտարակի, Նաիրիի, Մասիսի, Հոկտեմբերյանի, Էջմիածնի շրջանների զգալի մասը, կենտրոնացված է հանրապետության արտադրական պոտենցիալի շուրջ 70 տոկոսը: Այն բնականաբար ուղեկցվել է հանրապետության տարբեր, հատկապես լեռնային շրջաններից բնակչության ակտիվ միգրացիայով: Դրա հետևանքով ծառայել են անհետաձգելի լուծում պահանջող երկու խումբ սոցիալական պրոբլեմներ, առաջինը՝ կապված հանրապետության տարածքի

մոտ մեկ քառորդը կազմող Արարատյան սոցիալ-տնտեսական շրջանի «գեր-հագեցման», երկրորդը՝ լեռնային և նախալեռնային շրջաններում սոցիալական ենթակառուցվածքի առաջանցիկ զարգացման անհրաժեշտության հետ:

Նման վիճակն առաջացել է այն պատճառով, որ Արարատյան սոցիալ-տնտեսական շրջանում և առաջին հերթին Երևանյան ագլոմերացիայի շրջանակներում գտնվող միութենական ու հանրապետական ձեռնարկություններն ու արտադրական միավորումները, գործող տնտեսական մեխանիզմի պայմաններում, իրենց արտադրատնտեսական շահերի իրացման առավել նպաստավոր պայմաններ են գտել՝ արդեն ձևավորված որոշակի արտադրական ու սոցիալական ենթակառուցվածք, գիտատեխնիկական համապատասխան պոտենցիալ և այլն: Մինչդեռ, հանրապետության արտադրական պոտենցիալի առավել արդյունավետ օգտագործման, աշխատանքի տերիտորիալ օպտիմալ բաշխման ու կոոպերացման, լեռնային ու նախալեռնային շրջանների առջև ծառայած սոցիալական խնդիրներն ընդգրկող համապատասխան պրոբլեմային-նպատակային չափանիշով գնահատելու դեպքում, այդ ձեռնարկությունների մի զգալի մասի տեղադրումն Արարատյան սոցիալ-տնտեսական շրջանի սահմաններում, անկասկած, կլինեք աննպատակահարմար: Ուստի և այսօր հարկ չէր լինի ընդունել Երևանի քաղաքային տնտեսության զարգացման կոմպլեքս միջոցառումների, Հայկական ՍՍՀ լեռնային ու նախալեռնային շրջանների տնտեսական և սոցիալական զարգացման վերաբերյալ հատուկ որոշումներ, դրանց կենսագործման համար առանձնացնել լրացուցիչ հսկայական միջոցներ:

Տերիտորիալ-ճյուղային փոխհարաբերությունների գործող մեխանիզմի անկատարությունն այն բանի հետևանք է, որ սոցիալական նպատակներն ու խնդիրները հիմնականում արտահայտվում են որպես արտաքին սահմանափակումներ՝ հետագա պլանային հաշվարկների ու հիմնավորումների համար: Մինչդեռ ժամանակակից պայմաններում սոցիալական նպատակներն ու խնդիրները պետք է դառնան այդ աշխատանքների ելակետը:

Այս պահանջն առավել կարևոր է մեր հանրապետության համար երկու հիմնական նկատառումով: Նախ՝ դա պայմանավորված է տերիտորիայի, արտադրատնտեսական ու բնակլիմայական պայմանների գոտիական ընդգծված առանձնահատկություններով. մի հանգամանք, որը միգրացիոն պրոցեսների, արտադրության միակողմանի տեղաբաշխման, տարածքային անհամաչափ զարգացման ակտիվ միջավայր է ստեղծում: Երկրորդ՝ արտադրողական ուժերի տեղաբաշխման արդեն իսկ ձևավորված այն իրավիճակով, որն զգալիորեն կրում է նշված երևույթների կառավարման՝ անցյալում թույլ տրված սխալների ազդեցությունը: Նման իրավիճակում, ինչպես նշվեց Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմի հուլիսյան (1986 թ.) պլենումում, հանրապետությունում

հրատապ է դարձել առանձին ռեգիոնների սոցիալ-տնտեսական զարգացման մակարդակների տարբերությունների համահարթման, նրանց տնտեսական և սոցիալական զարգացման հաշվեկշռվածությունն ապահովելու խնդրի լուծումը: Դա բացատրվում է ոչ միայն առանձին շրջաններում արտադրական և սոցիալական ենթակառուցվածքների զարգացման մակարդակների էական տարբերություններով, այլև նրանով, որ հանրապետությունում դեռևս չի մշակված տերիտորիալ զարգացման և սոցիալական ենթակառուցվածքի տեղաբաշխման կոմպլեքսային ծրագիր, որի անհրաժեշտությունը, ի դեպ, վաղուց էր հասունացել: Այն թույլ կտա հենվել կառավարման տնտեսական մեթոդների, տերիտորիալ և ճյուղային (գերատեսչական) շահերի օպտիմալ զուգակցման սկզբունքների վրա: Նման ծրագրի բացակայության պայմաններում արտադրողական ուժերի տեղաբաշխման, ճյուղային և տերիտորիալ շահերի ներդաշնակման խնդիրներն անխուսափելիորեն լուծվում են՝ առավելապես հենվելով կառավարման վարչական մեթոդների վրա, որն անխուսափելիորեն հանգեցնում է անհամամասնությունների առաջացման, սոցիալական ու տնտեսական զարգացման ոչ ռացիոնալ զուգակցման, ռեգիոնալ մասնագիտացման ու կոմպլեքսային զարգացման թերհիմնավորված ծրագրերի մշակման ու իրականացման:

Առանձին շրջանների համար ստրատեգիական կողմնորոշում ունեցող կոմպլեքսային ծրագրերի բացակայության պայմաններում անհնար է նաև համակողմանիորեն հաշվի առնել դրանցից յուրաքանչյուրում արտադրատնտեսական բոլոր առանձնահատուկ պայմանները, էկոնոմիկայի տարածքային կազմակերպման բոլոր հիմնական գործոնները: Եվ դա է հիմնական պատճառը, որ հաճախ կազմվում են ոչ հաշվեկշռված տերիտորիալ պլաններ, առաջ են գալիս զարգացման սոցիալ-տնտեսական անհամամասնություններ, էկոլոգիական և այլ բնույթի պրոբլեմներ: Նման օրինակները շատ են, և դրանց մասին հանգամանորեն նշվեց նաև ՀԿԿ Կենտկոմի հիշյալ պե-նումում: Ահա թե ինչու ՀԿԿ Կենտկոմը առաջ է քաշում հանրապետության բոլոր շրջանների հեռանկարային սոցիալ-տնտեսական զարգացման կոմպլեքսային ծրագրեր կազմելու անհրաժեշտության հարցը: Նման խնդրի լուծումն այսօր պահանջում է առաջին հերթին մշակել ռեգիոնալ տնտեսավարման այնպիսի համակարգ, որում առավել ներդաշնակորեն են փոխհամաձայնեցվում ճյուղային և տարածքային զարգացման խնդիրները, իսկ տեղական սովետները դառնում են սոցիալ-տնտեսական զարգացման կազմակերպման ու կառավարման լիիրավ կենտրոններ:

Սակայն, տնտեսական կապերի բարդացման աստիճանին համապատասխան, մեծանում է ճյուղային կոմպլեքսների և տարածքային միավորների շահերի դիալեկտիկական հակասությունը: Եվ նրանց միջև ծավալվող

փոխհարաբերություններից է կախված, մի կողմից՝ արտադրության արդյունավետությունը, մյուս կողմից՝ տվյալ տարածքում բնակվող մարդկանց պահանջմունքների բավարարման համար անհրաժեշտ սոցիալական ենթակառուցվածքի ստեղծումը: Պրակտիկայում այդ փոխհարաբերությունները միշտ չէ, որ հարթ են ընթանում: Տիրապետող է դառնում այն միտումը, որ շատ ձեռնարկություններ շահագրգռված չեն լինում արտադրական և սոցիալական տերիտորիալ ենթակառուցվածք (կուլտուրայի, կենցաղսպասարկման օբյեկտներ, անհրաժեշտ ճանապարհային հանգույցներ, ջրմուղ-կոյուղուցանց և այլն) ստեղծելու գործում:

Դժվար չէ նկատել, որ ինչպես արտադրական ռեսուրսների արդյունավետ օգտագործման, այնպես էլ բնակչության բարեկեցության համահարթման խնդիրների լուծումը նպատակահարմար է իրականացնել տերիտորիայի և ճյուղերի (տեղական սովետների համապատասխան տարածքում գտնվող ձեռնարկությունների) սերտ փոխկապակցության պայմաններում, այլ ոչ թե օգտակարության սեփական գերատեսչական կամ տեղայնական դիրքերից: Իսկ դա նշանակում է, որ ռեգիոնալ կառավարման կատարելագործումն այսօր սկզբունքորեն նորովի մոտեցում է պահանջում:

Տնտեսական և սոցիալական ոչ համալիր զարգացման պրոցեսների հաղթահարման, առանձին շրջաններում արտադրության տեղաբաշխման չափանիշների վերաիմաստավորման վճռորոշ ուղիներից մեկը տնտեսավարկային սկզբունքներով տարածքային-ճյուղային հարաբերությունների կարգավորումն է:

«Տերիտորիա-ճյուղեր» կտրվածքով տնտեսավարկային հարաբերությունների իրականացումն անհրաժեշտ նախադրյալներ է ստեղծում ռեգիոնալ եկամուտների ֆոնդի կազմավորման համար, հնարավորություն տալիս տվյալ ռեգիոնում տեղաբաշխված ձեռնարկություններից տնտեսավարկային հիմունքներով ստացվող, աշխատանքային և բնական ռեսուրսների և ենթակառուցվածքի ծառայությունների դիմաց տրվող վճարները կուտակել տվյալ ռեգիոնում և այնուհետև նպատակային ձևով, կենտրոնացված կարգով վերաբաշխել: Նման պայմաններում, երբ հարաբերությունների կողմնորոշումը կրնա նաև առավելապես տնտեսավարման ոչ վարչական, այլ տնտեսական մեթոդներով, ճյուղերը խիստ կերպով կսահմանափակեն տարածքային արտադրատնտեսական պայմանների (բնական և աշխատանքային ռեսուրսներ, ստեղծված ենթակառուցվածք և այլն) անփոխհատույց և առանձին դեպքերում «գերշոյլ» օգտագործումը:

Տարածքային-ճյուղային տնտեսավարկային փոխհարաբերություններում օրգանապես կմիակցվեն տեղական բյուջեների ու ենթակա սովետների տարածքում գտնվող արտադրական ձեռնարկությունների ու

կազմակերպությունների եկամուտները: Դա հնարավորություն կտա տեղական բյուջեների եկամուտները համալրել համապատասխան սովետների «վաստակած» հատկացումներով, դրանք հաշվեկշռել անհրաժեշտ նյութական ռեսուրսներով: Շրջանային սոցիալ-տնտեսական զարգացման տարբեր ոլորտներում ուղիղ կապերով ճյուղերի փայտտիրական մասնակցությունը կբացառի արտադրական օբյեկտները «ձեռնտու» շրջաններում տեղաբաշխելու միտումը՝ դրան բնորոշ նեգատիվ սոցիալական հետևանքներով:

Նկատենք, որ այդ պայմաններում ավելի կհեշտանա տվյալ կոլեկտիվի՝ սեփական աշխատանքով վաստակած արդյունքների գնահատումը և դրա հիման վրա լավ աշխատող ու հետ մնացող ձեռնարկությունների տարբերակումը: Հնարավորություն կստեղծվի նաև վերջիններիս նկատմամբ կիրառել տարբերակված խրախուսման հիմնավորված քաղաքականություն:

Այդ սկզբունքները լիովին համապատասխանում են ռեզիդենտների սոցիալ-տնտեսական զարգացման մակարդակների համահարթման կուսակցության քաղաքականությանը, ինքնաֆինանսավորման, ինքնաձախսածածկման, լրիվ տնտեսական հաշվարկի հիման վրա արտադրական ձեռնարկությունների տնտեսական գործունեության հետագա կատարելագործման արդի պահանջներին: Բնակչության կենսամակարդակի համահարթման ավանդական մեթոդների նկատմամբ նման մոտեցման առավելությունն այն է, որ տվյալ դեպքում դրա իրականացումը դրվում է տնտեսական հիմքի վրա: Ստեղծվում են որոշակի պատնեշներ, որոնք ընդհանուր առմամբ խթանում են տարածքային ռեսուրսների ռացիոնալ օգտագործումը: Տարածքային-ճյուղային փոխհարաբերությունների ձևավորման տնտեսական եղանակներին անցումը կմեծացնի տեղական սովետների պատասխանատվությունն իրենց էությամբ միջգերատեսչական բնույթի սոցիալական խնդիրների նպատակամետ լուծման նկատմամբ: Իսկ քաղաքային և շրջանային սովետները, իրենց փաստական իրավունքներին համապատասխան, կունենան տնտեսական հնարավորություններ: Դրա հետ մեկտեղ կբարձրանա նրանց դերը չհամաձայնեցված լուծումներից բխող տարբեր բնույթի թերությունների վերացման գործում:

Սակայն գլխավոր խնդիրն այն է, թե իր բնույթով գործնականում ինչպիսին պետք է լինի տարածք-ճյուղ տնտեսավարկային փոխհարաբերությունների հիմքի վրա գործող ռեզիդենտ տնտեսավարման մեխանիզմը, դրա առանձին տարրերի, ռեզիդենտ վերարտադրության տարբեր կողմերի միջև փոխհարաբերությունների կառավարման ցանկալի համակարգը: Բանն այն է, որ, մի կողմից, երկրի թերևս ոչ մի ռեզիդենտ դեռևս չի ներդրվել տեսական ու պրակտիկ անհրաժեշտ հիմնավորում ստացած այնպիսի համակարգ, որը տնտեսավարկային և ինքնակառավարման սկզբունքների հիման վրա ամբողջությամբ համապատասխաներ արտադրության կազմակերպման

ներկա պահանջներին: Մյուս կողմից՝ նման համակարգ հնարավոր է մշակել միմիայն յուրաքանչյուր ռեգիոնի բնակլիմայական, սոցիալ-տնտեսական, ազգային և այլ բնույթի առանձնահատկությունների համակողմանի ուսումնասիրման միջոցով: Ուստի թերևս նպատակահարմար է հանրապետության որևէ վարչական շրջանում նախապատրաստել և իրականացնել ռեգիոնալ կառավարման համակարգի արմատական վերակառուցման տնտեսափորձ: Վերջինս ընդհանուր ուրվագծերով պետք է նպատակամղվի տնտեսական լծակների ու խթանների այնպիսի համակարգի գործադրմանը, որի պայմաններում տվյալ շրջանում գործող ձեռնարկությունները, միավորումները և կազմակերպությունները տեղական սովետների հետ մեկտեղ «վերաճեն» ու դառնան հավասար պատասխանատու և հավասար շահագրգռված պարտնյորներ, որոնք պետական առաջադրանքների անխտիր կատարմանը համընթաց կմոբիլիզացնեն տերիտորիալ պոտենցիալը և այն կներգրավեն տնտեսական շրջանառության մեջ՝ ժողովրդական տնտեսության մեջ տվյալ շրջանի ավանդի մեծացման չափանիշով: Փաստորեն, առավելագույն նպատակահարմար ձևով կներդաշնակվեն տնտեսական և սոցիալական առաջընթացի, շրջանների մասնագիտացման ու կոմպլեքսային զարգացման խնդիրները:

Հասկանալի է, որ առաջադրված խնդիրների համարժեք մեխանիզմի ստեղծումը պահանջում է հատուկ ուսումնասիրություններ, նախագծային և նորմատիվային-մեթոդական մշակումներ, որը կարող է կատարվել հանրապետության պլանային մարմինների ու գիտահետազոտական կազմակերպությունների ջանքերով:

Անհրաժեշտության դեպքում կարող են կազմակերպվել նաև ժամանակավոր կոլեկտիվներ՝ ներառելով համապատասխան գիտական կադրեր, ինչպես նաև շրջանային պլանային հանձնաժողովների ուժերը:

Մեր կարծիքով՝ տնտեսափորձը նպատակահարմար է անցկացնել հանրապետության Աշտարակի շրջանում: Նախալեռնային այդ շրջանը ներառել և «փոքր չափերով» կրկնում է հանրապետության սոցիալ-տնտեսական զարգացման գրեթե բոլոր բնորոշ առանձնահատկությունները:

ամբողջական գիրքն այստեղ է՝
Bookmark